

RAKOVSKI ȘI PROBLEMA BASABIEI LA ÎNCEPUTUL ANILOR 1920

Florin CONSTANTINIU*

Abstract: Rakovski and the Bessarabian issue in the early 1920s

The correspondence between Christian Rakovski, the Soviet ambassador to London, and M.M. Litvinov, the Soviet Deputy People's Commissar of Foreign Affairs, which contains valuable information regarding the Romanian-Soviet relations between 1918 and 1924, is emphasized and exploited. In the territorial dispute at law between Romania and the Soviet Union, determined by the issue of Bessarabia, the Bolshevik leadership gradually adopted successively the following positions: (1) Romania's communization (1918-1919); (2) the recognition of Romania's right to Bessarabia, in exchange for the Romanian treasure that was sent to Russia by the Romanian government between 1917 and 1919; (3) the refusal of any concession regarding the Bessarabian issue (1924).

Keywords: *Rakovski, Bessarabia, Romanian-Soviet relations*

Unirea Basarabiei cu România, votată de Sfatul Țării de la Chișinău (27 martie/9 aprilie 1918), a deschis o nouă fază în litigiul teritorial ruso-român, generat de anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru de către Rusia, în urma păcii de la București (1812). Guvernul sovietic (Consiliul Comisarilor Poporului) a refuzat să recunoască decizia de unire de la Chișinău. Cu puțin timp înainte, el decisese arestarea ministrului României la Petrograd, ruperea relațiilor diplomatice cu România și confiscarea tezaurului, evacuat în Rusia, în anii 1916-1917¹.

În anii 1917-1918, bolșevicii au încercat să instaureze în Basarabia Puterea Sovietică² apoi, prin acțiuni militare și printr-o ofensivă desfășurată în comun cu Republica Sovietică (a Sfatului Ungar) să comunizeze România³.

---

* Membru al Academiei Române.

¹ Ministerul Afacerilor Externe al României, Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse, *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, 1917-1934 (citată, mai departe, RRS, vol. I), București, Ed. Enciclopedică, 1999, p. 10-13 (Comunicatul guvernului sovietic, din 1/14 ianuarie 1918, privind protestul corpului diplomatic de la Petrograd împotriva arestării lui Constantin I. Diamandy, ministrul României în Rusia), p. 17 (Hotărârea guvernului sovietic privind ruperea relațiilor cu România și confiscarea tezaurului).

² Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1992*, Chișinău, Tipografia Editurii Universul, 1995, p. 167 și urm.

Toate aceste acțiuni au eșuat. Slăbită de efortul făcut pentru a obține victoria în războiul civil, angajată, apoi, într-un conflict militar cu Polonia (1920-1921), prin care încerca să răspândească revoluția în Europa (prin Polonia spre Germania), Rusia Sovietică a adoptat o atitudine mai conciliantă față de România. Obiectivul principal urmărit de diplomația sovietică era de a separa România de Polonia, de a împiedica o acțiune militară a celor două țări împotriva Rusiei Sovietice și de a bloca o alianță româno-polonă.

Între timp, poziția României în problema Basarabiei se consolidase prin tratatul din 28 octombrie 1920, în urma căruia Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia recunoșteau unirea⁴. La 3 martie 1921, se încheiase Convenția de alianță româno-polonă, dublată de o convenție militară. Rusia Sovietică își dădea seama că este în propriul interes să se arate dispusă la dialog cu partea română.

Vârful concesiilor sovietice s-a înregistrat în discuțiile dintre reprezentantul român, Gheorghe Filality, și cel sovietic, Lev Karahan, începute la 22 septembrie 1921, la Varșovia. Într-o discuție între cei doi diplomați (la care participa și interpretul sovietic), Karahan a formulat o propunere, rezumată astfel de Filality: „Dacă am priceput bine, ne propuneți o târguială. Doriți să faceți din Basarabia o monedă de schimb, să renunțați la dânsa, dar să scăpați și de darea socotelilor (*restituirea tezaurului – n. n.*). «Da, așa este», a spus Karahan”⁵.

Oferta sovietică a fost respinsă de ministrul de Externe al României, Take Ionescu, care i-a telegrafiat lui Filality: „Pretenția lui Karahan – și acest lucru te rog să-l spui în *șase ochi* (subl. în text) în chipul cel mai categoric –, că statul român ar avea vreun interes ca să capete de la guvernul bolșevic recunoașterea unirii Basarabiei cu România, este, cu desăvârșire, neîntemeiată”⁶.

Șeful diplomației române credea că „nici Rusia de azi, nici Rusia de mâine nu au nici un drept să se amestece în chestiunea unirii Basarabiei cu România”⁷; pentru el, tratatul din 28 octombrie 1920 avea o valoare superioară: „Această unire a fost recunoscută de Marile Puteri, așa că atunci când un nou guvern rusesc, recunoscut de Marile Puteri, ar voi să ridice chestiunea, el se va găsi în drept în fața unui act deplin al dreptului internațional”⁸.

Explicabil până la un punct, în contextul anului 1921, raționamentul lui Take Ionescu apare ca profund eronat, în lumina așa-numitei reguli a epilogului (istoricul știe cum s-au desfășurat, ulterior, evenimentele). România a ratat șansa istorică de a avea recunoscută, de către guvernul sovietic – fie și în schimbul tezaurului –, apartenența Basarabiei. E puțin probabil că, mai târziu, URSS ar fi respectat

---

³ Mihail Meltiuhov, *Osvoboditelniî pohod Stalina. Bessarabskii vopros v sovetskih-ruminskih otnoșeniiah, 1917-1940 gg.*, Moscova, Ed. Iauza-Eksmo, 2006, p. 73 și urm.

⁴ Japonia nu a ratificat tratatul pentru a nu-și compromite interesele economice cu URSS. Guvernul RSFS Ruse și al RSS Ucrainene au declarat că „nu se consideră în nici un fel legate de tratatul încheiat”, *RSS*, vol. I, p. 89.

⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁶ *Ibidem*, p. 155.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 156.

înțelegerea convenită în 1921, dar, pentru România, o astfel de recunoaștere, mai exact, o astfel de ofertă, a fost un moment istoric; el nu s-a mai repetat niciodată.

În politica Moscovei față de România se manifestau atunci două orientări fundamental diferite:

a) o poziție intransigentă, refuzând recunoașterea unirii Basarabiei cu România și restituirea tezaurului și mergând până la luarea în considerație a folosirii forței pentru ocuparea provinciei pruto-nistrene;

b) o poziție conciliantă, dispusă la recunoașterea apartenenței Basarabiei la România, în schimbul renunțării, de către România, la tezaur, reluarea relațiilor diplomatice și comerciale, neparticiparea României la alianțe împotriva URSS⁹.

Printre partizanii cei mai fermi ai Basarabiei Sovietice s-a aflat și Christian Rakovski. Bulgar de obârșie, dar român prin cetățenie, el a devenit unul din fruntașii Partidului Social-Democrat din România, înainte de primul război mondial¹⁰. Un internaționalist în deplinul înțeles al cuvântului, el s-a refugiat în Rusia după ce fusese eliberat din detenția de la Iași de o mulțime de manifestați, în majoritate soldați ruși, cu prilejul mitingului de la 1 mai 1917. În strânse relații cu Lenin și, mai ales, cu Troțki, el a devenit, în 1919, președintele Consiliului Comisarilor Poporului și comisar pentru Afacerile Străine al Ucrainei Sovietice. În 1919, Rakovski a fost unul din promotorii planului de sovietizare a României, printr-o acțiune comună ruso-ucraineană-ungară. Intrat în conflict cu Stalin, aflat în luptă cu Troțki pentru succesiunea lui Lenin, Rakovski a fost trimis într-un exil aurit, în 1923, în calitate de reprezentant plenipotențiar (*polpred*)¹¹ la Londra. Pentru a îndulci pilula, a fost numit și unul din locuitorii comisarului poporului pentru Afacerile Străine, G.V. Cicerin.

Corespondența lui Rakovski cu M.M. Litvinov, și el locuitor al lui Cicerin, este deosebit de instructivă pentru cunoașterea vederilor sovietice în problema Basarabiei, la începutul anilor '20. Scrisorile publicate în Federația Rusă de cercetătorii Oleg Ken și Aleksandr Rupasov, aparțin intervalului 29 decembrie 1923-11 februarie 1924¹².

Nu vom prezenta aici conținutul acestei valoroase corespondențe, pe care o discutăm în altă parte¹³. În cuprinsul prezentului articol, ne vom referi la

---

⁹ Vezi studiul introductiv a lui Oleg Ken și Aleksandr Rupasov la corespondența Rakovski-Litvinov, „*Nam necego toropitsia vînimati iz rumînskoï noghi bessarbaskuii zanozu*”, „Istocinik”, 2000, nr. 1 (citat, mai departe, „Istocinik”, l. c.), p. 46-47.

¹⁰ Pentru biografia lui Rakovski, vezi Francis Comte, *Christian Rakovski (1873-1941). Essai de biographie politique*, vol I-II, Lille-Paris, 1975; Pierre Broué, *Rakovski ou la révolution dans tous les pays*, Paris, Fayard, 1996; V.Ia. Grosul, *H.G. Rakovski – revoluționar, diplomat, publișt*, „Novaia i noveișiaia istoriia”, 1988, nr. 6, p. 151-175.

¹¹ *Polnomocinîi predstaviteli (polpred)* – rang diplomatic, echivalent celui de ambasador, deținut de toți diplomații sovietici care își desfășurau activitatea peste hotare; a existat în diplomația sovietică până în 1941.

¹² „Istocinik”, l. c., p. 48-61.

¹³ Am întocmit o lucrare despre rolul lui Rakovski în relațiile româno-sovietice (prima parte) și critica făcută de el degenerării birocratice a socialismului (partea a II-a), pe care sperăm să o publicăm cât mai curând.

informațiile de ordin istoric, privind poziția lui Lenin și a altor lideri bolșevici față de Basarabia. Din acest punct de vedere, scrisoarea lui Rakovski către Litvinov, din 11 februarie 1924, este cea mai valoroasă.

Prima informație se referă la poziția lui Lenin în menționata problemă. Rakovski relatează că, aflat în biroul lui Lenin, la Kremlin, în ajunul convocării Adunării Constituante (evenimentul avea să aibă loc la 5/18 ianuarie 1918), liderul sovietic și Rakovski au fost de acord că „Basarabia, dacă își exprimă dorința, poate, desigur, să se alipească viitoarei Republici Sovietice Socialiste Române și, fiind Puterea Sovietică în România, atunci, desigur, rezolvarea acestei probleme nu ar mai prezenta nici un fel de dificultăți”¹⁴.

Potrivit mărturiei lui Pantelimon Halippa, care s-a întâlnit cu Lenin în vara anului 1917, așadar, înainte de a lua puterea, liderul rus le-ar fi spus (Halippa era însoțit de Grigore Sinicliu și de bulgarul Ciumacencu), referitor la destinul Basarabiei, următoarele: „Mergeți acasă și procedați așa cum vă dictează interesul și momentul politic potrivit, dar faceți totul prin Sfatul Țării al vostru”. Lenin i-a sfătuit chiar să se adreseze României în problema cadrelor didactice și a manualelor școlare¹⁵.

Lenin, înainte de luarea puterii, și Lenin, de după luarea puterii, erau, cel puțin în problema Basarabiei, două personalități diferite. Răspunsul dat lui Pantelimon Halippa nu arată decât că, la *acea dată*, viitorul fondator al statului sovietic nu se opunea, în principiu, unirii Basarabiei cu România, dacă ea era hotărâtă de Sfatul Țării. Să nu se uite că Lenin era de acord cu principiul autodeterminării popoarelor până la despărțirea de statul în care trăiau. Aceasta era perspectiva bolșevicilor în problema națională. În același timp, din perspectiva luptei de clasă, ei doreau ca, în statele nou apărute prin exercitarea dreptului la autodeterminare, puterea să aparțină comuniștilor, regimul politic fiind unul de tip sovietic.

În 1918-1919, Rakovski credea că este posibilă comunizarea României într-un timp foarte scurt. Împuternicit de guvernul sovietic să combată „contrarevoluția” în România, el a instituit, la Odessa, un regim de teroare împotriva refugiaților români, mai ales a parlamentarilor, pe care i-a luat ostateci, storcându-i de bani și amenințând să-i execute dacă nu-i vor fi satisfăcute cererile¹⁶.

Sub presiunea amenințărilor, generalul Alexandru Averescu, devenit prim-ministru și ministru ad-interim al Afacerilor Străine, a semnat controversatul acord, din 20-24 februarie/5-9 martie 1918, cu Rakovski și alți reprezentanți sovietici¹⁷. Lăsând, aici, la o parte, interpretările și justificările date de partea română

---

¹⁴ „Istocinik”, l. c., p. 58.

¹⁵ Ion Constantin, *Pantelimon Halippa. Neînfricat pentru Basarabia*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2009, p. 27.

¹⁶ Vezi mărturiile lui Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie, 1916-1918. Amintiri, note și impresii*, [ed. a II-a], București, Ed. Universitaria, 1992; Henri Stahl, *Cu Parlamentul în URSS*, ed. a II-a, București, Ed. Dominor, 2003.

¹⁷ *RRS*, vol. I, p. 26-27.

(Averescu, în primul rând¹⁸), rămâne convingerea lui Rakovski (preluată de partea sovietică, până la destrămarea URSS și împărtășită și astăzi de istoricii ruși) că Averescu se angajase să evacueze, în decurs de două luni, Basarabia¹⁹. Inviaza forțelor Puterilor Centrale și fuga bolșevicilor din Odessa au spulberat toate speranțele lor, născute din Acordul Averescu-Rakovski.

La începutul anului 1921, arată Rakovski, după încheierea războiului sovieto-polonez (eșecul este trecut sub tăcere de Rakovski) și înfrângerea forțelor alb-gardiste ale generalului Wranghel, Puterea Sovietică a fost confruntată cu o situație dificilă: ce destinație să dea celor cinci milioane de militari, înrolați în Armata Roșie, din care o treime se aflau în Ucraina? „Atunci – scrie Rakovski – la unii tovarăși ucraineni, în special, la tovarășul Frunze, a apărut ideea de a folosi armata noastră, a cărei stare de spirit, după înfrângerea lui Wranghel, devenise combativă, pentru a elibera Basarabia. Acest gând îl seducea foarte mult pe Ilici. El m-a chemat și s-a sfătuit cu mine cum trebuie procedat. I-am exprimat deschis temerea că ocuparea Basarabiei ne va antrena în război cu România și că resursele noastre interne nu permiteau să susținem un nou război. Nu știu dacă din cauza acestor considerente sau a altora, dar Ilici nu a stăruit în această idee”²⁰.

Intențiile lui Mihail V. Frunze (Frunză) sunt de înțeles, dacă se ține seama că el era fiul unui felcer moldovean din fostul județ Tiraspol. Ajuns unul din conducătorii Armatei Roșii, el a deținut, în anii 1921-1924, funcția de comandant al forțelor armate din Ucraina și Crimeea, pentru ca, în 1925, să devină comisar al poporului pentru Armată și Flotă și membru supleant al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice²¹. În spiritul ultimului segment al biografiei sale, când el se aflase tot timpul în mijlocul trupelor, M.V. Frunze vedea într-o acțiune de forță în Basarabia soluția ideală a problemei.

Nu aceeași era însă și percepția factorilor de decizie de la Moscova. Convinsă că închiderea dosarului basarabean era în interesul Rusiei Sovietice, conducerea sovietică a făcut oferta menționată mai sus în conversațiile Filality-Karahan: Basarabia în schimbul tezaurului. În scrisoarea către Litvinov, din 11 februarie 1924, Rakovski comentează foarte sever propunerea lui Karahan: „Vă este cunoscut, de asemenea, că, de această imensă greșală politică (*oferta sovietică – n.n.*) ne-a salvat aroganța prostească a lui Take Ionescu, care, executând voința guvernului francez, a ordonat lui Filality să refuze categoric a purta orice fel de negocieri referitoare la Basarabia”²².

---

¹⁸ Vezi, de pildă, Petru Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu, militarul, omul politic, legenda*, București, Ed. Militară, 2005, p. 212 și urm.; Frederic Nanu, *Politica externă a României, 1918-1933*, Iași, Institutul European, 1993, p. 108-109.

¹⁹ „Istocinik”, l. c., p. 58.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. VII, Chișinău, 1977, p. 181-182; de reținut că, aflat în Rusia Sovietică, în 1920, liderul socialist Ioan Flueraș nota că ofensiva împotriva lui Wranghel „era condusă de moldoveanul român din Basarabia, Frunză, comandantul armatelor ucrainene”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, *Ideologie și structuri comuniste în România*, vol. III, *1 ianuarie 1920-3 februarie 1921*, ed. Florian Tănăsescu ș. a., București, INST, 2001, p. 184.

²² „Istocinik”, l. c., p. 58.

Rakovski continuă relatarea cu reacția sa și a liderilor sovietici ucraineni față de directivele date lui Karahan: „Împotriva acestei politici, noi înșine ne-am opus din Ucraina în chipul cel mai hotărât, iar eu, din însărcinarea Biroului Politic Ucrainean (*este vorba despre Biroul Politic al Partidului Comunist din Ucraina – n. n.*) am redactat un memorandum către Biroul Politic al CC al PC(b) din întreaga Rusie. Aceasta se întâmpla în vara lui 1921. Ulterior, când am vorbit cu diverși membri ai Biroului Politic, ei erau deja de acord că, într-adevăr, este inadmisibil să se reducă problema Basarabiei la o chestiune de cumpărare și de vânzare și că o astfel de politică poate să submineze autoritatea noastră politică”²³.

Scrisorile lui Rakovski sunt lungi pledoarii pentru o poziție intransigentă a Moscovei în problema Basarabiei. Aceste texte cuprind argumentele sale, izvorâte nu numai din perspectiva relațiilor bilaterale, ci și a impactului acestei probleme pe plan internațional și, în special, în lumea balcanică, pe care el o cunoștea foarte bine.

Din toate aceste texte, răzbate ura puternică a lui Rakovski față de „România boierilor”, acoperită de invectivele și atacurile sale. Poziția lui Rakovski poate fi rezumată prin formula întâlnită în scrisoarea din 29 decembrie 1923: „Nu trebuie să ne grăbim, în nici un fel, să scoatem spinul basarabeian din piciorul României”²⁴.

Așa cum s-a văzut, în problema basarabeiană, la vârful conducerii sovietice se produsese o deplasare de la conciliere la intransigență. Această orientare găsea un puternic sprijin și stimulent din partea unor comuniști moldoveni/basarabeni, partizani ai creării unei Republici Autonome Moldovenești pe teritoriul Ucrainei. Alături de M.V. Frunze, devenit personalitatea cea mai importantă a Armatei Roșii, se afla Grigore I. Kotovski, comandantul Corpului 2 Cavalerie, considerat unul din eroii Războiului civil²⁵. În memoriul redactat de un grup, condus de Grigore Kotovski, și aprobat de Frunze, prin care se cerea crearea amintitei formațiuni statale-teritoriale, se scria: „Republica Moldovenească ar putea juca același rol, de factor politico-propagandistic (*față de România – n.n.*), pe care îl joacă Republica Bielorusă față de Polonia și cea Karelă față de Finlanda. Unirea teritoriilor de ambele părți ale Nistrului (*reanexarea Basarabiei – n. n.*) ar servi drept cuțit strategic al URSS față de Balcani (prin Dobrogea) și față de Europa Centrală (prin Bucovina și Galiția), pe care URSS le-ar putea folosi drept cap de pod în scopuri militare și politice”²⁶.

În ajunul discuțiilor româno-sovietice de la Viena (27 martie-2 aprilie 1924), Biroul Politic al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice a fixat ca linie de urmat delegației sovietice principiul: în nici un caz Basarabia nu poate fi cedată României”²⁷. Rakovski putea să fie satisfăcut.

---

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 52.

²⁵ *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. III, Chișinău, 1972, p. 465.

²⁶ Gheorghe Negru, *Politica etno-lingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2000, p. 14.

²⁷ „Istocinik”, l. c., p. 49. Pentru campania împotriva României, susținută de basarabeni aflați în URSS, în acea perioadă, vezi Octavian Tăcu, *Problema Basarabiei în relațiile sovieto-române, în perioada interbelică, 1919-1939*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, p. 88-90.